

מריאן טורסקי, הופרה השתיקה (פרשת יאן קרסקי)

מתוך: ילקוט מורשת לתיעוד ולעיון, נובמבר 1991, גיליון נ"א
על חסיד אומות העולם יאן קרסקי (1914 - 2000), אשר ניסה לעורר את דעת הקהל בעולם נגד מעשי
הרצח הגרמניים

Politika
22.6.1991

גבר גבוה וצנום, לבוש בהידור, אלגנטי בתנועותיו. על אנשים כגון אלה כותבים בספרים שיש להם חזות אריסטוקרטית. לאחר הרצאה שהשמיע במונטריאול הקדימה מאזינה מן הקהל את שאלתה אליו בפנייה: "הרוזן קרסקי..." "גרמתי לה אכזבה כאשר אמרתי לה שמוצאי אינו ממשפחת רוזנים ושמי האמיתי הוא קוז'ילבסקי". בפעם אחרת פנו אליו בתואר: אדוני הגנרל. "ואני הייתי בסך הכול סגן. כל משימות השליחות שהוטלו עלי

בעת המלחמה נשאו אופי פוליטי מובהק". לאותו אדון, היום בן שבעים ושבע, איש מדע, היסטוריון, מוענק באוניברסיטת ורשה תואר דוקטור לשם כבוד.

מדוע במשך עשרות בשנים שלאחר המלחמה שררה דממה מוחלטת סביב אותו אדם שהיה לאגדה? "היעלמותי הייתה בהתאם לרצוני. כאשר הסתיימה המלחמה נמצאתי בארצות הברית והחלטתי שלא לשוב לפולין. רציתי לפתוח בחיים חדשים ולהוריד מסך על העבר. נשאתי אישה, אשר עברה את המלחמה בלונדון, אך איבדה את כל משפחתה בגטאות ובתאי הגזים. אף היא אינה רוצה לשוב לזיכרונות מאותה התקופה. עד כדי כך שלא השתתפה אפילו באחת מהרצאותיי. ואני עצמי... במשך שלושים שנה לא הזכרתי אפילו פעם אחת לתלמידי באוניברסיטה שהיה לי קשר אישי וחלק כלשהו במלחמת העולם השנייה".

והנה, לאחר אותן שלושים שנה, הופיע בבית-חיסדא ליד וושינגטון, שם התגורר קרסקי, אדם אחוז רעיון כמעט אובססיבי להנחיל לעולם ולדורות הבאים סרט על השמדת היהודים – לאנצמן. "הוא אמר לי שעל אותה ההשמדה צריכים לספר רק מבצעה – הגרמנים (אם יואילו להופיע לפני מצלמתו), קורבנותיהם – היהודים, אך רק אלה שחוו את השואה, והעדים – אשר ראו את ההשמדה במו-עיניהם. אותי סיווג בתור הקבוצה השלישית. התנגדתי, התעקשתי. הוא הטיל את מרותו. שכנע אותי, כי זו חובתי... את השיחה עמי הקליט במשך יומיים".

אחרי כן הייתה שוב אתנחתא. חזרה נוספת לזיכרונות מימי המלחמה נגרמה בעטיו של אלי ויזל, סופר מפורסם, בעל פרס נובל, אדם שעבר את אושוויץ ומחנות אחרים.

"לא ידעתי אפילו מי הוא, כאשר התקשר אלי טלפונית ב-1980. הוא: - האם אדוני אותו קרסקי מן המלחמה?... לא הכחשתי. הזמין אותי לוועידה בינלאומית על שחרור המחנות. הייתי מעדיף שיפסח עלי. שכנע אותי, כי זו חובתי כ ע ד".

בוועידה זו הכיר את המשפטן בעל המוניטין העולמי, גדעון האוזנר, התובע במשפט אייכמן בירושלים. לאחר זמן-מה הוזמן קרסקי לישראל, שם הוענקה לו תעודה ונטע עץ על שמו בשדרת חסידי אומות העולם. ממקום-סתר מתוך הכרה הגיע – שלא ברצונו – לכותרות העיתונים. בייחוד במחצית שנות השמונים לאחר שסרטו של לאנצמן "שואה" עלה בסערה על המרקע.

"ידועה לי הביקורת שהופיעה בעיתונות הפולנית, היא הייתה סרת-טעם. כי אותו סרט מזעזע עוסק כל-כולו ברעיון אחד: מה היה המכאניזם של ההשמדה. ובידי לאנצמן עלה לזעזע את המצפון... ולדברי בסרט זה הקדיש ארבעים ואחת דקות... ואחר כך התחילו הטלפונים, ההפצרות להרצות והתביעות להופיע בציבור. זה נעשה שלא ברצוני..."

מהר יחסית, הודות לארגון יעיל של כמה רשתות ביון, הגיע קרסקי בסתיו 1942 דרך גרמניה (בתעודות של פועל צרפתי שהוסע לעבודה), דרך צרפת וספרד לאנגליה ואחרי כן לארצות הברית. מכל הפגישות, הנודעת ביותר – דבר שהוא מובן מאליו – הייתה הפגישה עם הנשיא פ.ד. רוזוולט. בספרים רבים כתוב, כי קרסקי עשה על הנשיא רושם אדיר. האם נכון הדבר?

"הייתי נזהר מאד בהגדרות. הייתי אדם אלמוני, בחור צעיר מאד. שליחותי הייתה חשובה, אך לא אני. באתי במגע עם אנשים בעלי העוצמה הגדולה ביותר בקואליציה של בעלות הברית, אך מעולם לא ניהלתי איתם דיונים. תפקידי היה למסור דין וחשבון. שיננתי זאת במיוחד, כדי שהדיווח יאריך שמונה עשרה-תשע עשרה דקות. שלוש-ארבע דקות מאותו הדיווח נועדו לדברים שנמסרו לי על ידי מנהיגי המחתרת של הציבור היהודי..."

כיצד הגיבו אותם "בעלי העוצמה" לסיפורו של עד חשוב? למשל רוזוולט? מה אפשר היה להסיק מהבעת פניו, כאשר האזין לדבריו של אדם שהגיע מעולם אחר, לדו"ח של שליח מן הגיינום?
"לא הרבה. אוכל לומר, איזה רושם עשה הוא עלי: שליטי העולם. כל אותם בעלי העוצמה, אשר מסרתי להם דו"ח – נשיא ארצות הברית, מזכיר המדינה קורדל האל, שר המלחמה הנרי סטימסון, שר החוץ הבריטי אנתוני אידן, מנהיג מפלגת הלייבור ארתור גרינווד, מי שהיה אחראי לשיתוף הפעולה עם המחתרת האירופית, לורד סלבורן. היו כאלה שחוו את הדין וחשבון שלי. תפקידי לא היה להציג שאלות, מה דעתם על העניינים עליהם אני מדבר, אלא להשיב לשאלות... האם הדו"ח שלי עשה רושם על רוזוולט? לא הייתי אומר זאת, אך יש לי הוכחה, כי תחושתי אז הייתה שטחית. הנה אחרי שנים רבות קראתי את דבריו של ג'ון פהלה, עוזרו הקרוב של רוזוולט, המנהל הראשון של הועד לפליטי המלחמה (מוסד שהיה צריך להבטיח דאגה לפליטים, בעיקר יהודים). אותו פהלה התבטא כי 'הדו"ח של קרסקי כה זעזע את הנשיא עד שבעקבותיו החליט להקים ארגון (סיוע לפליטים)'. הוא קרא לי לבית הלבן והטיל עלי את המשימה בה התחלנו בפברואר 1944. לדאבוננו, זה היה מאוחר מדי".

למרבה הצער, זה נכון. קרסקי היה אצל רוזוולט ביולי 1943 ובמרוצת אותם שבועה חודשים פעלה חרושת המוות הנאצית בלא הפוגה וביעילות גוברת והולכת.
מסירת דין וחשבון על גורל היהודים, על השמדת היהודים, הייתה בלא ספק החלק המזעזע ביותר בשליחותו של קרסקי, אך ודאי לא משימתו היחידה. היום אני שואל על כך את הפרופסור.
"אכן הצדק איתך. הייתי שליח של המפלגות ושל נציגות הממשלה, כלומר של המדינה הפולנית במחתרת... כולם השביעו אותי... יום אחד קרא לי מיופה הכוח מטעם הממשלה, קיריל ראטייסקי: 'ויטולד (זה היה הכינוי שלי) – אמר – למנהיגי המחתרת היהודית נודע שאתה נשלח למערב והם פנו אלי, האם תוכל להעביר ללונדון אינפורמציה מן המפלגות היהודיות לאנשים מסוימים. האם תסכים?' כמובן שהסכמתי. בזה האופן שליחותי על מצבם של היהודים הייתה רק חלק מן התפקיד וקטע בדו"ח שלי. לבד מבן-שיח אחד, אשר רצה להיוועד עמי רק על מנת לשאול על גורל היהודים".

היה זה שופט בית הדין העליון, פליקס פראנקפורטר, איש בעל השפעה גדולה בחיים הפוליטיים באמריקה. הוא בא אל השגרירות, כי היה צורך להגן על קרסקי מפני סקרנותן של רשתות הריגול: הגרמנית, היפנית ואחרות. מוטב שאנשים מעטים ככל האפשר יידעו על מקום הימצאו, מה גם שתוכנן אז להטיל על קרסקי עוד שליחות לפולין. התכנית בוטלה אחרי כן, כאשר הופיעו אותות שהמודיעין הגרמני יודע על ביקורו ועל הדינים והשבונות שלו והצלקות במפרקי ידיו (לאחר מאסרו בסלובקיה ובנובי-סונץ') יכלו להסגירו על נקלה...

"בא אלי פראנקפורטר ומברך אותי. הוא שואל: -האם ידוע לך מי אני. אני: -כמובן, שופט בית הדין העליון... -האם ידוע לך שאני יהודי? -כן... ספר לי, מה גורל היהודים בפולין. מגיעות ידיעות שונות... כאשר סיימתי את סיפורי, הוא התעטף בשתיקה. -אינני מסוגל לתת אמון בדברים הללו. על כך אמר השגריר צ'יכאנובסקי, שהיה מיוודד עם פראנקפורטר: הסגן קרסקי ממלא שליחות רשמית. ממשלתי מתייצבת במלוא סמכותה מאחוריו. אינך יכול לומר, שהוא מפיץ שקרים... פראנקפורטר: איני טוען שהוא משקר, אלא שאני איני מסוגל להאמין בכך..."

אני שואל את הפרופסור, מה הייתה תגובתם של בני-שיח אחרים. מה הם ידעו. האם היה להם מושג כלשהו, כיצד מתנהלים החיים בארץ שנכבשה על ידי הגרמני.

"מה שהתרחש בפולין הכבושה, מה היה גורלה של האוכלוסייה היהודית – דברים אלה היו קשים להבנה למדינאים מערביים בעלי השכלה וחינוך טוב. הנה נהיה נאמנים בהערכות: יש הרבה דברים אימים שאדם שומע עליהם, אך תת ההכרה או יצר ההגנה העצמית שלו מצווים עליו לא לתת בהם אמון".

עד עצם היום הזה מטרידה את ההיסטוריונים, הפוליטיקאים, את האנשים מן השורה ובעיקר את מי שהיו אסירי מחנות הריכוז השאלה: מדוע בעלות הברית לא הפציצו את המסילות המובילות לאושוויץ, מדוע לא הפציצו את הכבשנים. "צוואר הבקבוק" של חרושת המוות הייתה – זו מילה איומה – בעיית סילוק הגופות. מדוע לא ניסו לפגוע בגלגלי מכות המוות? האם לקרסקי ידוע משהו על כך?

"לא הבאתי עמי שום הנחיות או תביעות בדבר הפצצת מסילות הברזל לאושוויץ. עם בעלי העוצמה – כפי שכינתי אותם – לא ניהלתי שום שיחה בנושא זה. אך עם מנהלים מדרג קצת יותר נמוך, למשל עם מנהלי המחלקה ללוחמה פסיכולוגית, דיברתי על כך. אגיד לך באלו נימוקים נגדיים השתמשו. אחד מהם אמר, כשהוא עצבני מאד: -'היהודים הללו איבדו את ה-common sense לחלוטין. אין להם מושג על מה הם מדברים. נטרפה עליהם דעתם. כיצד נוכל להפציץ מסילות ברזל? סיכוי הפגיעה מגובה רב הוא מזערי ובצלילה נשקפת סכנה של אבידות חמורות. רוב הפצצות יפלו על האוכלוסייה בסביבה. ומה תהיה התגובה – גם בארצך – לידיעה, כי אנו האנגלים כיבדנו אותם בפצצות? והרי יש לנו עניין לטפח אצלם רצון לשיתוף פעולה איתנו בעתיד... וחוז' מזה: קשה מאד להרוס מסילת ברזל, אך לשקם אותה – כאשר לרשותך עומדות רבבות עבדים – קל מאד. מה הועלנו אפוא במעשינו? היהודים אינם יודעים מה רצונם'. אותו אדון נכבד, קשיש ובעל שיבה, היה נרגז מאד כאשר דן בשאלה זו. 'להפציץ את אושוויץ? ואם נפגע ונהרוג אסירים?' וברוב התרגשות קרא: 'אין פתרון, אין'. אך נתקלתי גם בהנמקה אחרת. בין התביעות היהודיות שהעברתי למערב היו בין היתר גם אלה: שבעלות הברית יכריזו על הצהרה פומבית, כי הפסקת ההשמדה הפיסית של היהודים היא חלק אינטגרלי מן האסטרטגיה המלחמתית של בעלות הברית ויודיעו לציבור הגרמני גם באמצעות הרדיו ובכרזים, כי הגרמנים ישאו באחריות לפשעים המבוצעים לגבי היהודים. בתשובה שמעתי ממומחי הלוחמה הפסיכולוגית, כי מילוי הדרישות הללו היה מכניס את בעלות הברית למלכודת שהוצבה על ידי גבלס. שכן הוא טען בעקשנות, כי היהודים הם שגרמו למלחמה והיא מתנהלת מתוך אינטרס יהודי – הכרזת כגון אלה היו מאששות את התיזה שלו. נאמר לי גם – ואני חוזר על הנימוקים של אותם הימים – כי הטייסים של בעלות הברית הם בני לאומים שונים ומסכנים את חייהם למען שחרור כל העמים ולא רק של עם אחד בלבד. מה תהיה תגובת הצרפתים, היוונים, ההולנדים... -טענו. הברנש ששוחח איתי הנמיך את קולו ושאל בהתרגשות 'אדון קרסקי, האם תוכל להבטיח לנו שבני ארצך לא ירגישו עצמם נפגעים...'! רווחות שמועות חסרות-שחר בעולם. רק קרסקי החביב שלנו בישר לעולם על הטרגדיה של היהודים... שטויות! עשרות דינים וחשבונות של אנשים שנמלטו מן הרייך היו מגיעים בין השאר דרך שווייץ למערב. למודיעין הבריטי היו קשרים מצוינים עם רשתות המודיעין של תנועות המחתרת..."

הפרופסור נסער. הוא כמעט צועק לתוך הרשמקול:

"מנהיגי בעלות הברית ידעו מה גורלם של היהודים. הם רק לא ידעו מה לעשות. בשבילים זה היה עניין משני".

בשליחותו של קרסקי מצוי פרט מסוים האפוף ערפל של סודיות ועליו ברצוני לשאול את הפרופסור. מנהיגי המחתרת היהודית ביקשו את הבלדר שיעביר בקשה אחת במישרין לראש הממשלה ולמפקד העליון, דהיינו לגנרל שיקורסקי וידלג (!) על הגנרל גרוט-רובצקי, מפקד א.ק. (צבא המולדת – צבא מחתרת בפולין הכבושה הכפוף לממשלה הגולה בלונדון). הייתה זו תלונה נגד... מפקד א.ק.

"אמרו לי: -אדון ויטולד, ידוע לנו כי הצעירים (זה היה בסתיו 1942) מכינים מרד בגטו. הם אזרחי פולין. אם יש למפקד נשק, הרי הוא מגיע גם להם. הם רוצים להילחם והמפקד מסרב לתת להם נשק. אנא, אמור זאת לגנרל שיקורסקי. תשובתי הייתה: -רבתי, לא אוכל לעשות זאת. הוא מפקדי. אלא אם תסכימו שאעביר לו קודם את משאלתכם, אבקש את חוות דעתו ואציג לפני גנרל שיקורסקי את שתי העמדות. הם הסכימו... אני רץ אפוא אל מאקובייצקי, הממונה עלי במישרין במחלקת המודיעין. הוא זועם: -לשם מה אתה נדחף אל המפקד? (הוא לא ידע על התלונה, כי היא הייתה חסויה). אולם הלכתי עם ראש מחלקת המודיעין, אלוף משנה ז'פצקי אל המפקד. עשה עלי רושם מצוין. נאה מאד, חטוב, לבוש בטוב טעם, מגולח למשעי, רגוע, לא התפרץ... אני זוכר: הוא ישב מאחורי שולחן, אני עמדתי. שיבחה אותי על התנהגותי. 'אני מתפלא – אמר – כי היהודים הטילו עליך שליחות כזאת. אני מכיר אותם. יש לי קשרים איתם... הם אמרו לכם את האמת: אנשים מן הגטו פנו אלי שאתן להם נשק. נתתי להם משהו, אך מעט מאד. אני מוגבל במעמדי הצבאי; יש לי מעט נשק ואני חייב לשלוח נשק ליחידות ביער, למפקדות בנפות, לאנשים העוסקים בפעולות הסחה ובחבלה. והעיקר: עלי להחזיק מלאי של נשק ועתודה של אנשים, כדי בזמן המתאים – אני זוכר את הביטוי שלו – לנעוץ סכין בגבם של הגרמנים. מהומה כלשהי – אני זוכר מלים אלה – בתוך הגטו יחניקו הגרמנים תוך שעות אחדות. הרי לא יהיה לכך כל ערך צבאי... אך אני חייל ממושמע. נא להעביר למפקד העליון שליחות זו ואני אעשה את אשר יצווה עלי. אך עליו לומר לי איזה נשק ומה הכמויות שעלי לספק לגטו'. דברי המפקד שכנעו אותי באותו הרגע. אחר כך הסתבר כי המרד בגטו נמשך זמן רב הרבה יותר".

כל הזמן מטרידה אותי המחשבה: האם להציג לקרסקי את השאלה הכואבת או לא. ידוע שהוטלה עליו שליחות על ידי מנהיגי המחתרת היהודית אל המנהיגים היהודים בגולה, ליצחק שווארצברד ולשמואל זיגלבוים, חברי המועצה הלאומית הגולה (הפרלמנט הגולה). זמן קצר לאחר פגישתו עם קרסקי איבד שמואל זיגלבוים את עצמו לדעת: הוא קפץ מתוך בנין בלונדון והשאיר מכתב צוואה לממשלת פולין, למנהיגי בעלות הברית ("איני רוצה להוסיף לחיות לאחר מות עמי"). במותו רצה לזעזע את מצפונם של מנהיגי המערב. ההרהור שלי שאני נרתע לנסחו הוא: האם קרסקי אינו חש עצמו כמבשר המוות? אני מציג את השאלה בצורה מעודנת יותר: האם הוא רואה קשר בין שליחותו והמוות ההוא?

"אין זה נכון. אין תיאום בלוח הזמנים. עם שמואל זיגלבוים לא יכולתי להתראות מאוחר מינואר 1943 ואולי אפילו מוקדם יותר. הוא היה מזועזע. כאשר מנהיגי המחתרת היהודית (בונדאי וציוני) מסרו לי לפי כן הנחיות, התפרץ אחד מהם: 'אמור לנציגינו שיחדלו לשגר לנו הודעות, שהם עושים ככל יכולתם. אין די בכך! אנו מתים כאן!' באיזה ייאוש תהומי, באיזה שברון-לב גדול נאמרו הדברים הללו. 'אין די בכך! ילכו נא אל הלשכות, אל משרדי בעלות הברית ויתבעו עזרה. ועד שלא תובטח להם העזרה, שיעמדו שם ברחוב לפני אותם המשרדים, שיסרבו לאכול לחם ולשתות מים, שיגועו לעיני האנושות כולה! אולי זה יזעזע את בני האדם'. חזרתי על הדברים הללו לפני זיגלבוים. והוא – דמות טרגית – החל להתרוצץ בחדר. 'העולם מטורף, מטורף – צעק – האם אתה סבור שיתנו לי למות? ישלחו שוטרים, יעבירו אותי לבית משוגעים, לא יתירו לי למות!...' זיגלבוים התאבד לא בקשר לקרסקי, אלא ארבעה חודשים מאוחר יותר, כאשר המרד בגטו ורשה תם לגווע. כאשר הגרמנים מוטטו את המרד, כאשר שרפו והרסו בית אחר בית... אז קפץ זיגלבוים מן החלון..."

תביעות היהודים לא התמלאו. ותביעות אחרות? ואלה שהועברו על ידי המפלגות הפוליטיות ועל ידי נציגות הממשלה בפולין? שליחותו של קרסקי הצליחה, כי בידי הבלדר האמיץ עלה לגבור על המכשולים, אך האם התמלאה שליחותו על תוכנה המהותי? כיצד רואה זאת הפרופסור, המומחה למדעי המדינה, החוקר, כיום?

"שום דבר לא יצא לפועל. יש לזכור זאת, כי גורלה של פולין אינו נתון כבר מאות בשנים רק בידי בני עמה. הוא תלוי גם במערכת הכוחות הבינלאומית, ביחס המשתנה של המעצמות הגדולות לפולין. באשר לבעיה היהודית – אין לי ספק – ליהודים לא היה כל סיכוי. לא הייתה להם מדינה, לא ממשלה ולא צבא משלהם. אמנם אלפי יהודים השתתפו במחתרות בכל אחת מן הארצות, אך לא זו בלבד שלא ייצגו שם את האינטרסים של מדינתם, אלא נאלצו גם להעלים את זהותם, כי נשקפה להם סכנה כפולה ומכופלת. וחוזך מזה – בל נשלה את עצמנו –האסטרטגיה של בעלות הברית הייתה מכוונת להביס את הגרמנים מהר ככל האפשר וקודם כל להרוס את הפוטנציאל שלהם. לכל שאר הדברים התייחסו כאל עניינים טפלים, משניים בחשיבותם. בעלות הברית ידעו על הטרגדיה היהודית, רבים מהם התייסרו בשל כך, אך באסטרטגיה שלהם הבעיה היהודית תפסה מקום עשירי במניין. כמוה כענייני פולין..."

להיסטוריונים יש מונח הולם לכך: ריאל-פוליטיק...